

OFFENTLIG UPPHANDLING

Byggnads krav för schyssta villkor

Innehåll

FÖRORD

Upphandling på schyssta villkor	3
---------------------------------	---

BYGGNADS SJU KRAV

Kollektivavtal med svenskt fackförbund	4
Begränsningar av underentreprenörer	5
Yrkesutbildad personal med språkkunskap	6
Lärlingar och arbetsplatsförlagt lärande	7
Arbetsmiljö och säkerhet	8
ID06-kort och personalliggare	9
Uppföljning och kontroll	10

SLUTORD

Hållbar utveckling med offentlig upphandling	11
--	----

FÖRORD

Upphandling på schyssta villkor

Offentlig upphandling är en viktig motor för sysselsättning och tillväxt. Samtidigt ska den se till att våra gemensamma skattepengar används så effektivt som möjligt.

Bristen på kravställning gör dock att det idag finns stor risk att offentliga uppdrag går till kriminella företag och organiserad brottslighet. Byggnads presenterar här sju konkreta förslag på hur vi kan undvika detta och skapa en mer hållbar samhällsutveckling.

År 2022 gjordes offentliga upphandlingar för totalt 270 miljarder kronor i Sverige. Mer än en femtedel, cirka 70 miljarder kronor, gick till bygg- och anläggningsarbete. Det är gigantiska summor, som har stor påverkan på vårt samhälle.

Idag plågas bygg- och anläggningsbranschen av oseriösa aktörer som tar marknadsandelar genom dåliga anställningsvillkor och osäker arbetsmiljö. Många av dessa företag återfinns på arbetsplatser som finansieras av offentliga medel. En tydlig orsak är att endast lägsta pris styr tilldelningen av de offentliga kontrakten. Detta trots att EU:s direktiv sedan tio år ger större möjlighet att ställa sociala och arbetsrättsliga krav. Utifrån EU:s direktiv har Byggnads sammanställt sju krav.

Genom att följa dem kan politiker och upphandlande myndigheter säkerställa att den offentliga ekonomin bidrar till sund konkurrens och goda anställningsvillkor, i stället för att göda den kriminella ekonomin.

Detta är ett hjälpmedel för att i större utsträckning ställa arbetsrättsliga krav vid offentlig upphandling av bygg- och anläggningsarbeten. Det visar också hur du kan argumentera för kraven utifrån FN:s Agenda 2030.

I bilagan finns texter som är framtagna tillsammans med advokatbyrån Cirio, experter på offentlig upphandling. Texterna är prövade juridiskt och kan lyftas rakt in i upphandlingsdokumentet eller i kontraktet.

Använd er av Byggnads expertis

Byggnads har en unik branschexpertis när det kommer till arbetet mot arbetslivskriminalitet och osund konkurrens. Därför efterfrågar många politiker och upphandlande myndigheter Byggnads åsikter innan upphandlingar görs.

Flera kommuner, regioner och andra beställare har redan gjort handslag där några, eller alla, krav som finns i det här dokumentet ställs i upphandlingarna.

För att förtydliga samhällsnyttan av kraven och att byggprojekt upphandlas hållbart har Byggnads också valt att ta hjälp av FN:s Agenda 2030 och de 17 globala utvecklingsmålen.

BYGGNADS SJU KRAV

Kollektivavtal med svenskt fackförbund

- ▶ Självklart ska alla företag med anställd personal på arbetsplatsen ha kollektivavtal. Avtalet ska vara tecknat med det svenska fackförbund som ansvarar för avtalsområdet.

I Sverige regleras arbetsvillkoren i kollektivavtal. Det säkerställer att arbetstagarna har bra villkor, en trygg anställning och en möjlighet att påverka sitt arbete. Om alla företag är bundna av kollektivavtal konkurrerar även företagen på lika villkor.

Alla upphandlare, såväl privata aktörer som kommuner, regioner och myndigheter, behöver ha kontroll över projektet under hela byggtiden. En byggarbetsplats förändras från dag till dag och nya företag tillkommer under byggprocessen. Som beställare av projektet behöver ni ha rutiner för kontroller och uppföljning.

En del är att ta reda på vilka företag som är verksamma på arbetsplatsen, genom exempelvis krav om att alla företag ska förämnas till er. När ni får en sådan förämnas kan ni lätt kontrollera att företaget har kollektivavtal på byggnads.se/kollektivavtalskollen.

Har företaget inte kollektivavtal vill vi att ni kontaktar oss på upphandling@byggnads.se. Då kontaktar vi företaget och inleder processen om att teckna kollektivavtal.

AGENDA 2030:

Att ett företag tecknar kollektivavtal rimmar väl med FN:s Agenda 2030. Målen är uppsatta för att underlätta en hållbar samhällsutveckling, men kan dessutom betraktas som förutsättningar för att kunna göra långsiktigt goda affärer i en välfungerande ekonomi. Att kollektivavtal tecknas stärker framför allt **mål 8, anständiga arbetsvillkor**, men bidrar också till **mål 1, ingen fattigdom** och **mål 10, minskad ojämlikhet**.

2 Begränsningar av underentreprenörer/underleverantörer

- ▶ Det får som huvudregel endast förekomma två led av underentreprenörer.
- ▶ Arbetet ska i första hand genomföras av huvudentreprenörens egenanställda personal. Det ska därför vara en nackdel i upphandlingen om man lägger ut jobb på underentreprenörer.
- ▶ Huvudentreprenören ska föranmäla alla underentreprenörer till beställaren innan de får komma in på arbetsplatsen.
- ▶ Alla underentreprenörer måste godkännas av beställaren.

Underentreprenörer är ibland nödvändiga för specialiserade arbetsmoment, men överdriven uppdelning av byggprocessen skapar risker. Långa underentreprenörskedjor gör det svårt att säkra goda arbetsvillkor. Det gynnar kriminella aktörer och försämrar arbetsmiljön. Att begränsa antalet underentreprenörsled är ett effektivt sätt att motverka lönedumpning och arbetslivskriminalitet.

Även arbetsmiljön blir sämre på de arbetsplatser med många underentreprenörer som ska dela på ansvaret. Ett effektivt sätt att upprätthålla goda villkor och säker arbetsmiljö är om så mycket arbete som möjligt utförs av det företag som får det offentliga kontraktet.

I EU-domstolens praxis är bekämpande av den organiserade brottsligheten inom offentlig upphandling ett legitimt syfte för att begränsa grundläggande regler och allmänna principer i EUF-fördraget. Det är även av stor upphandlingsrättslig vikt att säkerställa att företag iakttar arbetsrättsliga skyldigheter som framgår av lag och kollektivavtal.

Flera europeiska länder har begränsat antalet led av underentreprenörer i upphandlingar av bygg- och anläggningsarbete. I Norge (som är medlemmar i EES och därmed omfattas av EU:s upphandlingsdirektiv) får det som huvudregel förekomma max två led av underentreprenörer. EFTA Surveillance Authority, ESA, har granskat Norges begränsningar utan åtgärd.

Enligt Europeiska kommissionen medför långa led av underentreprenörer risker. De menar också att problemet bör hanteras nationellt och listar begränsning av antalet led av underentreprenörer som exempel på god praxis på nationell nivå. Även europeiska arbetsmyndigheten, ELA, har i sin rapport om byggsektorn från 2023 lyft problemen med långa led av underentreprenörer.

Det måste enligt EU-domstolen finnas en möjlighet att anpassa fördelningen av arbetet mellan huvudentreprenör och underentreprenör utifrån upphandlingens karaktär och särdrag. Modellen med två led av underentreprenörer som huvudregel samt hög andel egenanställd personal ger både förbättrade kontrollmöjligheter och tillräcklig flexibilitet.

Som beställare behöver ni övervaka projektet under hela byggtiden. Det innebär bland annat att ni måste få information om vilka företag som ska utföra arbete i projektet. Ni måste också få möjlighet att hindra att fel företag kommer in på arbetsplatsen. Därför behöver ni ställa krav på att få information och möjlighet att godkänna alla företag innan de kommer in på arbetsplatsen.

AGENDA 2030:

Kravet på högst två led av underentreprenörer är ett sätt att nå **mål 8, anständiga arbetsvillkor**. Erfarenheter visar också att ju fler led av underentreprenör som används desto svårare att säkerställa mål 3, 4, 5, 6, 8, 10, 16 och 17 om god hälsa, god utbildning, jämställda arbetsplatser, goda sanitets- respektive arbetsmiljöförhållanden, jämlikhet, inkludering och väl fungerande hållbarhetsfrämjande partnerskap.

3

Yrkesutbildad personal med språkkunskap

- ▶ Minst 80 procent av de arbetade timmarna ska utföras av yrkesutbildad personal, för yrkesgrupper som omfattas av Byggnads olika kollektivavtal.
- ▶ Upp till 20 procent av de timmar som utförs av yrkesutbildad personal kan utföras av lärlingar eller gymnasieelever som genomför arbetsplatsförlagt lärande (APL).
- ▶ Leverantören ansvarar för att alla som arbetar på arbetsplatsen kan kommunicera med varandra. Bristande språkkunskaper får inte vara en säkerhetsrisk.

Byggnadsarbete är komplicerat och kräver skickliga yrkesarbetare med gedigen utbildning och erfarenhet. Vi ser dock allt oftare att de som arbetar på offentliga byggprojekt är utbildade. Att använda utbildad arbetskraft är ett sätt att dumpa pris och lönevillkor. Det ökar också risken att bygget inte blir korrekt utfört. Byggnads har system för att enkelt kontrollera hur företagen bedömt de anställdas utbildningsnivå och kan därför bistå med faktaunderlag för detta.

På dagens byggarbetsplatser arbetar människor från olika delar av världen. Mångfalden är i sig inget problem. Däremot är bristande kommunikation mellan arbetstagare en risk. Byggarbetsplatser är redan farliga miljöer, med en hög nivå av arbetsolyckor, inte sällan med dödlig utgång. Det är därför viktigt att all personal som är verksam på arbetsplatsen får säkerhetsinformation på sitt språk och att personalen kan kommunicera med varandra på arbetsplatsen. Kravet är ett arbetsmiljö- och säkerhetskrav för att säkerställa att språkförbistring inte utgör en säkerhetsrisk.

AGENDA 2030:

Kraven på språkkunskaper och yrkesutbildning kopplas till flera mål i Agenda 2030. **Mål 4, god utbildning**, omfattar även fackliga kurser och andra utbildningar. Speciellt viktiga anses utbildningar som kan stärka **mål 8, anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt**, vara som dels kan öka arbets- och resursproduktiviteten, dels minska arbetslösheten. För att nå **mål 12, hållbar produktion och konsumtion**, är yrkesutbildad personal som förstår regelverk om hållbara materialval och minskat avfall avgörande.

Krav på språkkunskap och den trygghet yrkesutbildning ger är i sig också ett sätt att stärka **mål 3, 10 och 16 – hälsa, jämlikhet och inkludering**. Språkkunskaper och trygghet i yrkesrollen bidrar också till **mål 3, 10 och 16 – hälsa, jämlikhet och inkludering**. Bristande språkförståelse och svag yrkesidentitet kan leda till missförstånd, ohälsa och låg delaktighet. För att möjliggöra samarbete och uppnå **mål 17, partnerskap**, krävs dessa grundläggande förutsättningar.

4 Lärningar och arbetsplatsförlagt lärande

- ▶ Minst 10 procent av de arbetade timmarna ska utföras av registrerade lärningar eller gymnasieelever som genomför arbetsplatsförlagt lärande (APL).
- ▶ Entreprenören ska kunna visa lärlingskontrakt, registrering och läroplan.

Vid utbildning till ett yrke inom bygg- och installationsbranschen genomförs en stor del av utbildningen som lärling på byggarbetsplatser. I dagsläget kan många dock inte slutföra sin utbildning på grund av för få lärlingsplatser. Ett sätt att råda bot på det är att beställare av offentliga projekt ställer krav på att det alltid ska finnas plats för lärningar och gymnasieelever på byggarbetsplatserna. Det är ett effektivt sätt att säkerställa att kommunens eller regionens ungdomar kan slutföra sin påbörjade utbildning.

Det är förenligt med gällande rätt att ställa villkor som avser sysselsättning och utbildningsåtgärder för arbetssökande och ungdomar i en upphandling. Sådana villkor kan bland annat avse sysselsättning för långtidsarbetslösa eller utbildningsåtgärder för arbetslösa eller ungdomar i de kontrakt som ska tilldelas.

I våra svenska kollektivavtal finns omfattande villkor som säkerställer att lärningar och praktikanter får rätt utbildning och handledning. Det gäller dock bara om företaget har kollektivavtal. Därför är det viktigt att beställaren följer upp att alla företag som är verk-samma på arbetsplatsen har ett svenskt kollektivavtal.

AGENDA 2030:

Kravet på lärningar och arbetsplatsförlagt lärande bidrar konkret till **mål 4, god utbildning**, vilket i förlängningen ger både fler och bättre utbildade byggnadsarbetare. Det bidrar också till **mål 8, anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt**.

5

Arbetsmiljö och säkerhet

- ▶ Huvudentreprenören ska ha ett väl fungerande systematiskt arbetsmiljöarbete, anpassat efter projektets komplexitet och storlek.
- ▶ Bas-U ska ha tillräckligt med tid, resurser och kompetent personal för arbetsmiljöuppgifterna i byggprojektet.
- ▶ Uppställda arbetsmiljökrav ska gälla alla företag på arbetsplatsen.
- ▶ Innan en underentreprenör anlitas ska de visa dokumentation på att de har ett systematiskt arbetsmiljöarbete.

Olyckor och arbetsjukdomar är dubbelt så vanliga bland byggnadsarbetare som hos andra yrkesgrupper. Byggbranschen är också den bransch där Arbetsmiljöverket har utfärdat flest föreskrifter. För att uppnå en säker arbetsplats är det avgörande att arbetsmiljöarbetet följer de föreskrifter som finns. Som beställare behöver du därför ställa krav på att företag verksamma på arbetsplatsen upprätthåller en god arbetsmiljö. All personal måste få information om riskerna på arbetsplatsen och genomgå utbildning för sin och kollegornas säkerhet.

Kontraktsvillkoret går att justera beroende på hur ofta ni vill att KMA-planen ska uppdateras och vilken information den ska innehålla.

AGENDA 2030:

Kraven på arbetsmiljö och säkerhet är centralt i **mål 8, anständiga arbetsvillkor**. Arbetsmiljö och säkerhet innefattar många hälsoaspekter där både extern och intern utbildning är en del av arbetsmiljö- och säkerhetsarbetet. Kravet har alltså bäring även på **mål 3 om god hälsa** och **mål 4, god utbildning**.

6 ID06-kort och personalliggare

- ▶ Alla entreprenörer ska vara anslutna till ID06, eller motsvarande.
- ▶ Alla som arbetar på arbetsplatsen ska bära sitt ID06-kort synligt.
- ▶ Entreprenören övertar beställarens skyldigheter om elektronisk personalliggare, när det är tillåtet enligt skatteförfarandelagen.

Fusk vid inpassering och användande av falska identiteter är vanligt på byggarbetsplatser idag. Dålig kontroll över vilka som befinner sig på arbetsplatsen möjliggör fusk, dumpade villkor, arbetskraftsexploatering och kriminalitet. Det är dessutom ett brott mot reglerna om personalliggare i skatteförfarandelagen.

Kravet om ID06 är vanligt på svenska byggarbetsplatser och finns även i *AFD.343 Allmänna bestämmelser om legitimationsplikt och närvaroredovisning*.

ID06 Stamp är ett effektivt redskap för att hålla koll på vilka som går in och ut på arbetsplatsen. ID06 Stamp underlättar också för Byggnads arbete att kontrollera villkoren på arbetsplatsen.

Kortet underlättar närvaroregistrering, myndighetskontroller och säkerställer att alla har rätt utbildning och behörighet, vilket skapar en trygg och rättvis arbetsmiljö.

AGENDA 2030:

Kravet på ID06-kort och personalliggare bidrar till delar av **mål 8, anständiga arbetsvillkor**. Dessutom stärks **mål 16, fredliga och inkluderande samhällen**, genom att minska risken för fusk och korruption.

7 Uppföljning och kontroll

- ▶ Beställaren ska kunna kontrollera att entreprenören följer de arbetsrättsliga kraven.
- ▶ Beställaren ska ha rätt att inspektera och utföra revision hos entreprenören.
- ▶ Uppföljningskraven gäller även underentreprenörer.
- ▶ Uppföljningskraven ska kopplas till sanktioner [exempelvis viten, uppsägning och hävning].

Det spelar ingen roll hur många villkor som ställs om inte villkoren regelbundet följs upp. Ett gediget system för uppföljning skapar rättvis konkurrens mellan företag och säkerställer att vinnande leverantör lever upp till det som utlovats. Att bryta mot villkoren måste också vara förenat med effektiva sanktioner. Uppföljningen måste även innehålla ett system för hur avvikelser ska hanteras. En effektiv uppföljning leder till att offentliga medel används på bästa sätt och att allmänheten får vad man betalat för.

AGENDA 2030:

Kravet om uppföljning är förknippat med både **mål 12, hållbar produktion och konsumtion** samt **mål 17, partnerskap** för att tillsammans uppnå Agenda 2030. I dessa mål betonas vikten av att alla aktörer mäter, redovisar och bedriver revision för att säkerställa att alla aktörer följer uppsatta regler.

SLUTORD

Hållbar utveckling med offentlig upphandling

Arbetet mot osund konkurrens och arbetslivskriminalitet är ett lagarbete. Vi är många aktörer som måste hjälpas åt för att få en säker, effektiv och seriös byggbransch.

När ni tillämpar dessa krav i era upphandlingar förhindrar ni inte bara att oseriösa och kriminella aktörer skor sig på medborgarnas skattepengar. Ni förhindrar skattefusk, upprätthåller kvaliteten i de levererade tjänsterna samt säkerställer att kommunens ungdomar får genomföra sina utbildningar.

Byggnads sju krav vid offentlig upphandling av bygg- och anläggningsarbete erbjuder även en möjlighet att bidra till FN:s hållbarhetsmål. Kraven stödjer främst anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt men även målen för hälsa, utbildning och fattigdomsbekämpning, genom att främja jämlikhet och hållbara arbetsplatser, vilket gynnar hållbar produktion och partnerskap. En effektivare byggsektor är avgörande för att driva fram viktiga byggprojekt och nå ytterligare FN-mål.

